

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту

Юсипенко Ірина Романівна

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ
ДИСЦИПЛІН

Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-науковою програмою
Освітні, педагогічні науки (Педагогіка вищої школи)

Умань – 2022

Магістерською роботою є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті
імені Павла Тичини.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: кандидат педагогічних наук, доцент Ткачук
Мирослава Михайлівна

РЕЦЕНЗЕНТ: доктор педагогічних наук, професор, декан факультету
фізичного виховання УДПУ імені Павла Тичини Ящук Сергій
Миколайович

Захист відбудеться *19.05.2022 р. о 9.00 год.* на засіданні ЕК кафедри
педагогіки та освітнього менеджменту.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі *педагогіки та освітнього
менеджменту*, за адресою: 20308, м. Умань вул. Садова, 28, ауд. № 316.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ...	8
1.1. Теоретичний аналіз поняття «емоційна культура вчителя».....	8
1.2. Структура емоційної культури як професійно значущої якості особистості вчителя	24
РОЗДІЛ 2. ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН	40
2.1. Стан сформованості емоційної культури майбутніх учителів на початковому етапі дослідження	40
2.2. Шляхи формування емоційної культури майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін	49
2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.....	81
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92
ДОДАТКИ.....	100

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Україна як незалежна й суверенна держава розв'язує нині питання розбудови освітньої галузі на засадах гуманізації, культуровідповідності, національних цінностей. Емоційна культура має універсальне значення в життєдіяльності людини, вона тісно пов'язана з інтелектуальною сферою. Відтак, перед вищою освітою постає завдання забезпечення не тільки професійної підготовки фахівців, але й формування їх емоційної культури як невід'ємного складника загальної культури особистості.

Важливість формування культури майбутніх учителів у закладах вищої освіти аргументується в державних документах про освіту: закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепція педагогічної освіти, професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» та ін. У згаданих документах йдеться про підготовку нового покоління учителів із високим загальним рівнем як педагогічної, так і особистісної культури.

Натомість, уся система виховання й освіти продовжує будуватись на розвитку інтелекту з невимірно меншою увагою до розвитку емоційної сфери. Культура емоційного життя сучасної людини – вміння словами, рухом виразити себе – недостатньо усвідомлюється як спеціальне завдання у сучасній освіті. У професійній підготовці педагога превалює тенденція формування в нього насамперед уявлень про те, як передавати дітям знання, формувати у них навички, водночас недостатньо звертається увага на те, як спонукати дітей до діяльності та підвищувати їхню суб'єктність. Такі негативні тенденції формують у майбутніх спеціалістів відповідні уявлення щодо психологічного портрета педагога, який володіє професійними знаннями, але емоційно холодний, невиразний. Між тим, відповідно до культурно-історичного і діяльнісного підходів до психіки, можна стверджувати, що розвиток особистості здійснюється у процесі власної діяльності через усвідомлення цієї діяльності і себе в ній у діалогічному емоційному контакті з іншою людиною. Емоції надають необхідні сигнали та

імпульси для усвідомлення суперечностей і конфліктів, що неминуче виникають у житті і діяльності людини, зокрема емоції іншої людини стають важливішим джерелом зворотного зв'язку зі світом. Нарешті, без емоційного довірливого контакту неможлива істинна передача моральних цінностей.

Але саме тому, що іноді не вдається торкнутися у необхідній мірі (незважаючи на суб'єктивне бажання вчителя) особистісної сфери учня, його емоційного світу, необхідно знати цей світ і знати, як і при яких умовах, він піддається відповідним впливам. Отже, емоційна культура вчителя є запорукою встановлення позитивних відносин співробітництва в системі «викладач – учень».

Необхідність врахування емоцій у процесі навчання і виховання підкреслювали ще Я. Коменський, А. Дистерверг, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський.

Проблема формування культури, її різних аспектів привертала увагу багатьох дослідників. Теоретичні основи духовної культури досліджували М. Бахтін, М. Бердяєв, Г. Сковорода, В. Соловйов та ін. Значний внесок в обґрунтування психологічного аспекту культури почуттів зробили Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, В. Вілюнас, С. Рубінштейн, П. Якобсон.

У пошуках шляхів формування емоційної культури майбутніх учителів важливе значення мало вивчення наукових праць відомих вітчизняних та зарубіжних учених з питань підготовки майбутніх викладачів у педагогічних університетах та інститутах (А. Богущ, І. Зязюн, Е. Карпова, З. Курлянд, Р. Хмельюк, О. Цокур), вивчення передового досвіду професійної підготовки в зарубіжних країнах (Л. Пуховська, О. Сухомлинська, І. Тагунова).

Цінними для нас є дослідження В. Семиченко, Т. Яценко, в яких аналізується система підготовки вчителя, обґрунтовуються шляхи і методи її удосконалення, охарактеризовано практичні форми роботи зі студентами. Нові підходи і педагогічні технології в професійній підготовці студентів у

сучасній соціально-педагогічній ситуації розглядаються у статтях С. Гончаренка, М. Євтуха, О. Якубовської.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми емоційної культури засвідчив, що питання про сутність емоційної культури як професійно значущої якості особистості вчителя недостатньо розкрито і висвітлена.

Таким чином, актуальність вище зазначеної проблеми зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи: **«Формування емоційної культури майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін».**

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці шляхів удосконалення процесу формування емоційної культури майбутніх учителів під час вивчення педагогічних дисциплін.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. На основі вивчення наукової літератури розкрити сутність поняття «емоційна культура вчителя».
2. Охарактеризувати структуру емоційної культури як професійно значущої якості особистості вчителя.
3. Визначити стан сформованості емоційної культури майбутніх учителів у закладі вищої освіти.
4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність запропонованих шляхів удосконалення процесу формування емоційної культури майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін.

Об'єкт дослідження – процес формування емоційної культури майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін.

Предмет дослідження – шляхи удосконалення процесу формування емоційної культури майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін.

Методи дослідження. Для реалізації мети і визначених завдань обрано такий комплекс методів:

– *теоретичні* – теоретичний аналіз наукової літератури і нормативних документів, синтез, порівняння, узагальнення і систематизація одержаних даних;

– *емпіричні* – педагогічне спостереження, анкетування, інтерв'ю, бесіда, дискусія, тестування; педагогічний експеримент.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. До участі в дослідженні було залучено 90 студентів факультету іноземних мов.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розкрито сутність і структуру емоційної культури майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін, з'ясовано її роль у професійній підготовці майбутніх фахівців.

Практичне значення полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані у виховному процесі закладу вищої освіти різного рівня акредитації, а також для підготовки науково-методичного забезпечення при викладанні дисциплін педагогічного циклу.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом участі у XII Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика» (Умань, 24 листопада 2021 р.); виступів на засіданні кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Публікації. Основні положення дослідження відображені у тезах:

Юсипенко І., Ткачук М. Характеристика структури емоційної культури як професійно значущої якості особистості вчителя. *Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика: матеріали XI*

Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Умань, 24 листопада 2021 р., с. 110–115.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг тексту роботи становить 111 сторінок (основного тексту – 91 сторінка). Список використаних джерел включає 91 найменування.

ВИСНОВКИ

В умовах реформування української держави не тільки зростає роль освіти, але й змінюються її функції. Перенесення акцентів із системи знань на особистість вихованця, розвиток його духовних і моральних здібностей вимагає підготовки педагогічних кадрів з високою емоційною культурою. Це обумовлює виокремлення емоційної культури як професійно значущої якості вчителя. У результаті аналізу психолого-педагогічної літератури та проведеної дослідно-експериментальної роботи можна сформулювати такі висновки:

1. На основі вивчення наукової літератури розкрито сутність поняття «емоційна культура вчителя». Емоційну культуру вчителя ми розглядаємо як інтегративну якість, що набула ціннісної спрямованості, системності, цілісності, здатності до самоуправління і саморегуляції; дозволяє адекватно усвідомлювати власні переживання і переживання вихованців і тим самим функціонально забезпечує розвиток особистості вчителя, відповідність його поведінки особистісним і професійним потребам; ефективність педагогічної діяльності.

Аналіз реальних проявів емоційної культури в практичній діяльності вчителя показав, що емоційна культура виконує гуманістичну, адаптивну самоцільову й інструментальну функції. Самоцільова функція втілює цінність культури для самої особистості майбутнього вчителя як фактора її всебічного, гармонійного розвитку, як реалізацію її сутнісних сил, тобто орієнтованість культури на гармонізацію самої особистості вчителя.

Інструментальна ж функція характеризує емоційну культуру майбутнього вчителя як засіб вирішення його педагогічних завдань, а саме, орієнтованість культури на оптимізацію освітнього процесу. Гуманістична функція полягає в тому, що емоційна культура вчителя сприяє розвитку особистості учня, його творчої індивідуальності. Адаптивна функція пов'язана з підготовкою вихованців до конкретних вимог сучасної соціокультурної ситуації.

2. Охарактеризовано структуру емоційної культури як професійно значущої якості особистості вчителя, яка включає в себе складові: когнітивна, мотиваційна, діяльнісно-поведінкова, саморегулююча, емоційно-почуттєва. Складові емоційної культури взаємопов'язані і взаємно впливають один на одного: когнітивна складова є основою, що сприяє розвитку мотиваційної, діяльнісно-поведінкової, емоційно-почуттєвої, саморегулюючої складових, мотиваційна складова виступає головним спонукачем діяльності особистості, у процесі якої отримують розвиток її емоції, вміння, навички, чим обумовлений вплив діяльнісно-поведінкової складової на емоційно-почуттєву і саморегулюючу складову.

3. Визначено стан сформованості емоційної культури майбутніх учителів у закладі вищої освіти.

На початковому етапі експерименту 30,4% студентів контрольної групи і 34,2% студентів експериментальної групи мали низький рівень сформованості емоційної культури. Середній рівень спостерігався у 39,3% студентів контрольної групи та у 36,3% студентів експериментальної групи. Достатній рівень мали відповідно 19,5% і 15,9% досліджуваних студентів. Високий рівень емоційної культури виявлено лише у 10,8% студентів контрольної і 13,6% студентів експериментальної груп.

Вивчення особливостей емоційної культури студентів показало, що більшість студентів не має чіткого уявлення про сутність емоційної культури та її роль в освітньому процесі. Здебільшого студентам характерні негнучкість, нерозвинутість, невиразність емоцій, невміння керувати ними і дозувати їх, небажання встановлювати емоційний контакт із людьми.

Результати проведеного пошуку дозволили констатувати, що сьогодні система професійно-педагогічної підготовки в університеті більш спрямована на теоретичне осмислення сутності освітнього процесу середньої школи і не дозволяє приділити необхідну увагу розвитку комплексу якостей особистості, які б забезпечували високий рівень сформованості низки професійних умінь майбутнього вчителя. У зв'язку з цим необхідно у зміст педагогічних дисциплін увести блок нової інформації з проблем емоційної культури вчителя для того, щоб здійснити цілеспрямовану підготовку майбутніх учителів до реалізації ефективної педагогічної взаємодії з учнями, результатом якої повинен стати новотвір їхньої особистості – емоційна культура.

4. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність запропонованих шляхів формування емоційної культури майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін: розширення і поглиблення знань студентів з проблем емоційної культури шляхом введення додаткового матеріалу в зміст дисциплін «Педагогіка», «Історія педагогіки», в тематику курсових робіт; впровадження циклу тренінгових занять «Основи формування емоційної культури майбутніх учителів»; доцільне використання колективних, групових і індивідуальних форм, особистісно орієнтованих технологій навчання; розробка способів індивідуальної педагогічної взаємодії зі студентами на основі діагностики сформованості емоційної культури; системне включення студентів до науково-дослідної роботи з проблем емоційної культури; формування умінь і навичок, що характеризують емоційну культуру, в процесі проведення практичних занять, рольових ігор, мікрореконструкції, індивідуального і групового тренінгів, під час педагогічної практики; включення студентів у ситуації психологічно обґрунтованого самодослідження, надання їм допомоги в оволодінні методами наукового самопізнання, самоаналізу й актуалізація на цій основі потреби у професійному самоудосконаленні.

Сутність формувального експерименту полягала в тому, щоб

реалізувати таку систему організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, яка б стимулювала розвиток у них ознак прояву кожної з складових емоційної культури. Це досяглося шляхом формування у майбутніх учителів глибини і системності знань щодо сутності і структури емоційної культури, дієвості практичних умінь, стійкого інтересу щодо проблеми емоційної культури. Комплексна організація діяльності студентів передбачала поєднання навчально-пізнавальної, практичної і самостійної діяльності студентів.

Результати формувального експерименту засвідчили, що позитивні зміни відбулися в обох групах, однак, у студентів експериментальної групи емоційна культура досягла значно вищих рівнів розвитку. Так, на констатувальному етапі дослідження високий рівень був характерний для 10,8% студентів контрольної і 13,6% – експериментальної груп, тоді як на прикінцевому етапі цього рівня досягли вже 15,2% – контрольної і 27,3% – експериментальної груп. Достатній рівень сформованості емоційної культури до навчання було виявлено у 19,5% майбутніх учителів контрольної і 15,9% – експериментальної груп, після навчання відповідно 32,6% і 36,3%. Зменшилися показники середнього рівня: з 39,3% до 23,9% – в контрольній і з 36,3% до 18,3% в експериментальній групах. На низькому рівні сформованості емоційної культури ще й досі залишалось 28,3% студентів контрольної і 18,2% – експериментальної груп (було відповідно 30,4% і 34,2%).

Аналіз особливостей розвитку емоційної культури засвідчив, що студенти експериментальної групи відрізнялись стійкими знаннями про сутність емоційної культури, особливості емоційної сфери і закономірності її розвитку, методи саморегуляції емоційних станів і методи керування емоційними станами учнів; у них отримали розвиток мотиви співчуття, співпереживання, підвищився інтерес до гуманітарних і педагогічних знань; відбулися зміни у діяльнісно-поведінковому складових емоційної культури – підвищився рівень розвитку таких умінь як: уміння створювати сприятливу

емоційну атмосферу під час заняття, уміння використовувати емоціогенні фактори дидактичного матеріалу для впливу на емоції учнів, уміння керувати власними емоційними станами під час заняття; спостерігались тенденції до підвищення рівня розвитку емпатії, адекватного самооцінювання, до саморегуляції поведінки відповідно до норм гуманістичної моралі і професійної етики.

У ході експериментальної перевірки запропонованих шляхів встановлено, що ефективність формування емоційної культури визначається цілеспрямованим комплексним впливом на кожну з виділених складових досліджуваної якості, а також спрямованістю педагогічної підготовки на актуалізацію потреби у самовихованні емоційної культури.

Порівняльний аналіз результатів дослідження у студентів експериментальної і контрольної груп свідчать про ефективність розроблених нами шляхів формування емоційної культури майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін.